

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№61
(18946)

2017 чылдың
май 30
вторник

Хүннүн үнери — 03:55
Ажары — 21:00
Хүн дурту — 17:05

Садар өртээ хостуг 12+

гүнгү
дүрүлгөдө:

озукчу-2017
ЕХАНОВКА"-
ТЕ КАДЫ
ЫЛДА-
ЛГА 3

птанчыглар
рейи
ылыг — 4
ЙМОВОЧКА"

ва чогаал-
тарның
лганы 5

ва хүреш
айында 7

«Тыва экспо-2017» делгелге-ярмаркадан репортаж

ХАРЫЛЗААЛАР УЛАМ БЫЖЫГАР

Кызылдың №1 эди-чазааркуш-ажыл албан черинге кылган тыва аптараларны Михаил Спрыгин көргүзүп тур.

«Вавиол» КХН-ниң бүдүргөн продукцияларын Алдынай Монгуш сүмөлөп тур.

Май 26-28 хүннеринде Кызылдың Иван Ярыгин аттыг спорт комплекзинге «Тыва экспо-2017» деп регионнар аразының 17-ги делгелге-ярмарказы болуп эрткен. Ону Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги орапакчызы Органа Натсак байырлыг байдалга ажиткан.

Бо удаада садыг-ярмаркада киржип келген компанияларның болгаш сайгарлыкчыларның саны 75 чедип турар. Олар Нижний Новгород, Москва, Екатеринбург, Красноярск, Абакан хоорайлардан болгаш Свердловск, Новосибирск областардан, Красноярск крайдан, Хакасиядан келгилзэн. Бистиң республикадан 35 сайгарлыкчы киржип турар. Оларның аразында Кызылдан В.Н. Туневтиң «Вавиол» кызыгаарлаан харысалгалыг ниитилели, Сай-Суу Ооржактың арат-фермер ажил-агылы, Ульяна Кууларның хуу бүдүрүлгөзи, Улуг-Хемден «Оргадай», Чадаанадан «Сибирь агро-Чада» көдээ ажил-агый хереглекчилериниң кооперативтери, Туранның сыын ажил-агылы болгаш өскелер-даа бар.

Делгелге-ярмарканы ажиткан соонда Иван Ярыгин аттыг спорт комплекзиниң оң талазында улуг делгем залче кирип кээривиске, ында баартак артында ногаан фартук кеткен эр кижилер ачыг чигири садып тур. Ооң-биле амыр-менди солчуп, чугаалажы бээривиске, ол Хакасиядан келген тараачын-фермер ажил-агылыг Евгений Храмычов болду. Арыдан аңгыда дагаа, кастарны азырап, мал-маганны тудуп, тараа, мал чечи

культураларын, картофель, ногааларны тарап өстүрүп турарын ол чугаалады.

Абакан хоорайдан Игорь Тутатчиковтуң «Амгы үениң инженер системалары» деп хууда бүдүрүлгөзи, Красноярсктен «Деке-Сибирь», «Контрада», Нижний Новгородтан «Мастер-Гарант», Кызылдан «Бастион» болгаш өске-даа компаниялар тудуг, үлетпүр, чуртталга-коммунал ажил-агылынга, көдээ ажил-агылга чугула херек дериг-херекселдерни, тудуг материалдарын болгаш өске-даа хереглел барааннарын эккеп делгеп, садып турарын көрдүс.

«Туранның сыын ажил-агылы» унитарлыг бүдүрүлгениң эккелген продуктуларын: сыын мыйызының ханындан кылган эм суксуннарны, бальзамнарны, кремнерни, тырткан, консервалаан болгаш ыштаан сыын эдиди, Сыын аттыг ижер суксуннарны сонугурап көргөн улус-ла хөй. Кызылдан Ульяна Куулар биле Чадаанадан Раиса Ооржактың сүттен кылган амдангыг, чаагай тыва быштак, пирожное, далган, тараадан шоколадтыг конфеталарын, студентилерге таарыштыр кылган эртенги чөмнерин, Кызыл, Тес-Хем кожуннарның сайгарлыкчыларының полуфабрикаттарын (хол-биле кылган манчы, хуужуур, тефтели, котлеталарын) ярмарканың аалчылары сонугурап садып ап турлар.

Чылдың-на болуп турар «Тыва экспо» делгелге-ярмарканың эки талазы чүл дээрге, барааннарны бүдүрүп кылып турар кижилерниң боттарындан сонугураан, сеткилинге таарышкан барааннарны немелде

өртөк чокка садып ап болур азы өскээр чугаалаарга, бараан бүдүрүкчүлери-биле дорт харылзааны тургузуп турар. Оон аңгыда сайгарлыкчылар боттары аразында дугуржулга кылгаш, эккелген барааннары-биле орнажып-солчуп, садыглажып болур дээрзин делгелге-ярмарканың эртирикчизи ТР-ниң Экономика яамызының специализи Артыш Иргит биске тайылбырлап тура, эрткен чыл-биле деңнээрге, бо чылын делгелге-ярмарканың киржикчилери-даа хөй, чижеглеп чугаалаарга, «Тыва экспо-2016» делгелге-ярмарканың ниити бараан саарылгазы 20 млн. чедип турган болза, а бо чылын оон-даа хөй болур дээрзин дыңнатты.

Делгелге-ярмарканың ийги хүнүнде Иван Ярыгин аттыг спорт комплекзиниң даштынга газель автомашиналар бүдүрүп турар Горькийниң автозаводундан чаа эккелген «Газель-Некст» (Газ-А64 R42) маркалыг 18 олурар, турар-даа олуттарлыг газельди делгеп көргүскен. Ону Кызылдың хоорай иштинге пассажирлер аргыштырылганын хандырып турар газельдер ээлери улуг сонугурап-биле көрүп, ол дораан заводтуң төлээлери-биле чаа газельдерни Тывага эккеп садарының дугайында керээ-дугуржулганы кылган.

Мурнунда чылдарда эртип турган «Тыва экспо» делгелге-ярмаркаларның түңнелинде «Вавиол» (Тываның эм оъттары), «Өлчей», «Бай-Хаак» кызыгаарлаан харысалгалыг ниитилелдер, Сукпактың «Заря»,

(Уланчызы 2-ги арында) ➔

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮТ СОЛУН

2017 чылдың ийги чартында «Шын» солунуң чагыдылгасы Тываның бүгү почта салбырларында болгаш «Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде бо хүннерде чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Чагыдылга — 2017

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	158,22	474,66	949,32
31730 — организацияларга	168,22	504,66	1009,32

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

Хүннүн медээлери

ТӨРЭЭН ЧЕРИНИҢ ДОВУРААН
ЧЕДИРГЕН

Бо чылдың май 15-те Тывадан мотоциклдер-биле «Огненный таран» («Оттук үстүрүүшкүн») деп орукче үнген байкерлер харлыг-дүвүнү-даа, суггур часты-даа, изиг-халыынны-даа тоовайн 12000 километр орукту эрткеш, Белоруссияның Гомель облазының Октябрь районунда Черные Броды станциязынга четкеннер.

Ол черге 1944 чылда Тожу чурттуг, 18 харлыг Михаил Артемьевич Бухтуев маадырлыг чорукту кылган. 1944 чылдың август 22-де ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунун Чарлы-биле гвардейжи сержант М.А. Бухтуевке Совет Эвилелиниң Маадыры атты мөчээн соонда тывыска.

Мотоцикл-биле ынаар чорааннар тыва черниң довураан Протасы суурда акы-дуңма чевегге чажып кааннар.

Ол дээрже бистиң чаңгыс чер-чурттуувустун маадырлыг чорук кылган черинден 5 километр черде турар суур-дур. М. Бухтуев аттыг №1 школаның өөредилге эргелекчизи Марина Чадамбаның чугаалап турары-биле алырга, Бухтуевтиң мөчүзү 72 чыл дургузунда демир-орук шугумунун чоогунга чыткан, эрткен чайын ону акы-дуңма чевээнче көжүргөн. Аңаа барганнар чевегге артыш өрттөткөш, Тывадан апарган хөрзүнүн төкөннер. Ооң соонда улуг митинг организастаннар, салют база кылган.

«Эр хей болган оолдар-дыр! Белоруссияга чедип, чаңгыс чер-чурттуувус, Совет Эвилелиниң Маадыры М.А. Бухтуевтиң чевээнге төрөөн чериниң хөрзүнүн чажып каан. Бистиң байкерлеривистиң акциязынга аңгы-аңгы регионнарда оолдар киришкен» — деп, оларны улуг орукче үдээн Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунун блогунга бижээн.

БОЙДУСТУ КАМГАЛААРЫ-БИЛЕ

Уруглар камгалалының хүнүнде, 2017 чылдың июнь 1-де, Кызылга Бүгү-россияның «Россияның уруглары бойдушту камгалаары дээш» деп экологтук фестиваль Тыва Республиканың Чазаның деткимчези-биле болуп эртер.

Бүгү-россияның уругларының экологтук фестивалы — ол дээрже Россияның «ногаан» культуразының үнэин суртаал-

дап турар өг-бүлө байырлалы болур. Фестивальды долгандыр турар хүрээлелди камгалаарынче, ховар дириг амытаннарның үстүп төнөр чоруун болдурбазынче, экологтук культураны бедидеринче аныктарның болгаш уругларның кичээнгеин угландырап сорулга-биле организастан турар.

Ол хемчег культураның болгаш дыштанылганың Национал парыгынга 10.30 шакта эгелээр.

ДЕВИСКЭЭРЛЕР ЧААГАЙЖЫТТЫНАР

Кызыл хоорайның хей квартиралыг 26 бажыңнарын каттыштырып турар бажыңнар чанының 8 девискээрин 2017 чылда чаагайжыдар.

Кызыл хоорайның мэриясының хей-ниити комиссиязының шийтпиринге үндезилээш, муниципалдыг программаны бадылаан. Аңаа Москва квартиралы (12 бажың), Калинин кудумчузу, 24, 24 «а», 26 болгаш 26 «а», Кечил-оол, 7, 7 «а», 7 «б» болгаш 9, Чүлдүм, 42, Ангарский бульвар, 10, Кызыл партизаннар, 41, Кочетов, 95, Правобережная, 42 болгаш 44 бажыңнарын девис-

кээрлери кирген.

Бо девискээрлерни чаагайжыдарында 2017 чылда көрдүнген акша-хөреңгиниң үштүн ийи кезии чарыгдаттынар. Арткан акша — Аныктар скверин улам чаартырынга, Енисей хемниң эринде чадаг-терге оруун турарын уламчылаарынга болгаш Ангарский бульварда ногаан зонаны сесерлик-биле каттай чаагайжыдарында үндүрер. Мында солун чүве чүл дээрже, Ангарский бульварга ийи дөстөн — регионнун орук фондусундан болгаш «Хоорай девискээри» программдан акшаны каттыштырып чарыгдары.

КОЖАЛАР ХҮНҮН ТЫВАГА ДЕМДЕГЛЭЭН

Делегейниң кожалар хүнүн Тывага бир дугаар демдеглээн.

Кызыл, Шагаан-Арыг, Ак-Довурак хоорайларның, Кызыл-Мажалык болгаш Хову-Аксы сууларның хей квартиралыг бажыңнарын чурттакчылары бо байырлалды каттыжып алгаш эрттиргеннер. Бөлүк бүрүзүнүн эрттиргени аңгы-аңгы: кожомыктар күүседиринге мөөрейлежип турганнар, канат-даа тыртканнар, баскетбол дээрбээнче бөмбүк-даа кирип октааннар, бажыңга быжырган далган аймаан делгеп алгаш, кады шай-даа ишкеннер, кожалар биче бут бөмбүүнге күжүн база шенешкеннер, вальс танчылап дээскингеннер, бажыңнар чанынга чечектер-даа олуртканнар... Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, байырлал эки эрткен.

Кызыл хоорайга 2017 чылда чаагайжыдылган программаны кирген бажыңнарын чурттакчылары эң идепкейлиг кириш-

кеннер. Кочетов, 95 бажыңның чанынга ажил-иш эрте-ле эгелээн, ооң чурттакчылары чечектер тарып, клумбалар тургузуп, өзүмнөр тараан черлерни долгандыр херимнер кылып турганнар. Аңаа машиналарның кайы хамаанчок халыдар чоруу моон соңгаар соксаар — оларның турар черин тодарадып каар. Уруглар ойнаар черлер база көстүп кээр.

Калинин, 24, 24 «а», 26, 26 «а» бажыңнарын чанынга база хей улус ажилдаан. «Чаңгыс дем-ниг Россия» партиязының болгаш хоорайның Төлээлекчилер хуралының болгаш мэрияның деткимчези-биле шупту чурттакчыларга хемчеглерни организастан. Бичии уруглар янзы-бүрү маргылдааларга, мөөрейлерге киришкен, улуг улус «Хоорайның чогулмалыг девискээрин тургузары» муниципалдыг программага дүүштүр кылып чаагайжыдылган ажилдарын сайгарганнар.

Тува-Онлайн агентилел.

«Тыва экспо-2017» делгелге-ярмаркадан репорт

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Улуг-Хемден «Оргадай» көдээ ажил-агый хереглекчилеринин кооперативтери болгаш Хомушкунун хууда бүдүрүлгези боттарының бүдүргөн продуктуларын Россияның өске регионнарынче үндүр садып турар апарганнар. Белгородтун «Модная овечка» («Молада хой») деп атыг дааранылга фабриказының хой дүгүнден кылган идик-хелтерин, Красноярскиниң «Красноярскиниң унтылары» фабриказының унты идиктерин, «Юно» фирманың бедик шынарлыг шайларын Тывада садып эгелээн.

Ниитизи-биле «Тыва экспо» делгелге-ярмарка регионнар аразының харылзааларын быжылгаарынга, садыг-саарылга ажилдарын калбартырынга дузалыг болган деп делгелге-ярмарканың эрттирикчизи ТР-ниң Экономика яамызы түңнөп турар.

Даш-оол МОНГУШ.

Авторнун тырттырган чуруктары.

ХАРЫЛЗААЛАР УЛАМ
БЫЖЫГАР

«Туранның сыын ажил-агыйы» КУБ-тутору Херел Кызыл-оол биле Надежда

Кожууннардан медээлер

САДЫГ-СААРЫЛГА
НЕДЕЛЯЗЫ

Эрткен неделяда Шагаан-Арыг хоорайның төвүнге садыг-саарылга неделязы болуп эрткен. Аңаа сайгарлыкчылар янзы-бүрү нога-чимис, чүзүн-баазын чечектер өзүмнери, сүт аймактыг чөмөр, тыва далган-тараа, тайга тооруу, картофель үрезини болгаш хойлар дээш өске-даа көдээ ажил-агый барааннарын чонга садып-саарган.

Оларның аразында чылдың-на ногаазының, чечек-чимизиниң өзүмнерин барык бүгү кожунунун чонунга садып кээп турар, олут орбас, чыдын-чытпас, ажилгыр кезээ өг-бүлелер Хайыракандан Тамара, Хүлер-оол Донгактар, Екатерина, Олег Чамбаалар, Людмила, Дандар-оол Түлүштер база келгеннер. Чылдың-на бо өг-бүлелериниң тарып өстүргөн өзүмнерин садып алыкчылар аажок манаар. Оларның тарып олуртканы өзүмнериниң шынары (сорт) эки болгаш хей чимисти бээр дээрзин билерлер. Часкы тарылга үезиниң кидин түлүк үези болгаш чик өртектиг, аңгы-аңгы сорттун картофель үрезиннерин саткан сайгарлыкчыларның орулгазы хей болган. Ол ышкаш Эйлиг-Хемниң малчыннары шыырак хойларын, ирттерин база хоорайның чонунга саткан.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА
АДАКТАЛГАН

Бо чылын Улуг-Хем кожунга ниитизи-биле 2735 га черге тарылганы чорудары көрдүнгөн. Ооң иштинден 200 га черге тараа культураларын, 2174 га черге мал чөмүнге ажылгаар тараа культураларын, 319 га черге картофельди, 22 га черге ногааны тарыыр.

Бо чылын 17 көдээ ажил-агый кооперативтери болгаш ажил-ишчи араттар тараа культураларын тарыыр ажилдарын идепкейли-биле чорудуп турар. Тараа үрезинин арат-фермер ажил-агыйлыг И.К. Брамманда, Абаканның крупа

заводундан, «Туран» көдээ кооперативин дынган керээ езугаар экелген. Амгы үе чаштырылганың ажил-ижи адакталып

Хову-шөлдөрдүн суггат бугаларын аштылап, сугларны бадырган. Тарылга ажил ажылгаар 111 машина-техниканың техникти-лын хынап, септелгезин чоруткан. Кожун хей ажил-агыйларының машина-трактор эргижирээни-биле септелге база хей хөреңги чарыгдар ужулга таваржып тура

Саяна ХС
Улуг-Хем

КӨК-ЧЫРААДА АЖЫЛ-

Сүт-Хөл кожунун ажил-агыйлы бо хүннерде часкы хову ажилдары түлүк чоруп турар.

Көдээ ажил-агыйның бүдүрүлгө кооперативтеринден Сылдыс Түлүштүн ажил-агый тарылгага белеткел ажилдарын эрте эгелей берген. Кооперативтиң ажилчыннара, суген шөлдөрдүн суггадын чорудар буга-сумуннарның ашталгазын чоруткаш, шөлдөрдүн үе-шаанда суггарып, чемишчиди ни төккөн. Хереглелге четчир тараа болгачеми культураларның үрезинин саткаш, шөсөөртүп алган.

Бо хүннерде Бора-Тайга сумузу Чыраада дуржулгалыг механизатор Андрейгушка удурткан звено часкы хову ажилдары эки белеткелдиг кирип, сеялкалар кошкан үдөр-биле 50 гектар шөлге кызыл-тасты чаш дооскаш, оон улаштыр 50 гектар шөлде чаштырып эгелей бергеннер.

Бора-тайгажылар суланы чаштырып каш, 10 гектар черге мал чеми болур хөдөй сугенниң тарылгазын база чоруда-ынчангаш чайгы үеде тараа болгаш мал культураларның ажаалда-тежээлдезин эки дуп тургаш, элбек дүжүттү ажаап алып соруп

Бораш О
Сүт-Хөл

База катап Айдың Отчурж

НАЙЫРАЛДЫҢ КУБОГУ

Май 28-тиң хүнүнде «Хүреш» стадионунга Найыралдың кубогу дээш делегей чергелиг тыва хүреш маргылдаазы болуп эрткен.

Ук маргылдаага Сибирьниң Кемерово, Красноярск, Улан-Удэ хоорайлардан, кожавыс Моолдан ниитизи-биле 87 кижиге бүртүктөкөн.

Сес шыырак мөгениң аразынче Чаан мөгө Эрес Кара-Сал, Начын мөгө Айдың Отчуржап, аныяк шыырак мөгелер Аяс Кула, Седип Ондар, Айдаш

Данзы-Белек, Моолдун Начын мөгези Бельгүтей Мөнгүжаргал, Убсанур аймактың Арзылаң мөгези Эртендеват Лхамбуу, Бурят Республиканың Авырга Мөгези Цыбик Максаров кирип келгеннер.

Дараазында салыгда Эрес Кара-Сал Седип Ондарны, Айдың Отчуржап Аяс Куланы, Бельгүтей Мөнгүжаргал Айдаш Данзы-Белекти, Цыбик Максаров Эртендеват Лхамбууну тустуунда октап алганнар.

Дөрт мөгө артканда Чаан мөгө Эрес Кара-Сал Моолдун Начын

мөгези Белгүтэй Мөнхжаргал Начын мөгө Айдың Отчуржап Бурят Республиканың Авырга мөгезин октап алдылар.

Айдың Отчуржап бо Чыраада, Май 9 дээш оон өске республикага эрткен маргылдааларга улаштыр түлүк шүглүп келген мөгө. Түлүк шүглүп хөрежинде Арзылаң мөгө Эрес Кара-Салды октап Найыралдың кубогу дээш делегей чергелиг тыва хүреш маргылдаазына Тыва Республикасының Начын мөгези Айдың Отчуржап шүглүп үнгөн.

Эрес

Доозукчу-2017

Тываның Баштыңының ажил-херээ

«ПЛЕХАНОВКА»-БИЛЕ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Тываның Баштыңы Шолбан Бап-оол Москвага Россияның П.В. Плеханов аттыг экономиканың университети-биле кады ажилдажылгазының дугайында тургужулгага атты салган. Документке бижиттингени-биле тургужулганың кол чүүлү болза маркетинг, аналитика, эксперт, өредилге болгаш инновация-лар, эртем-практиктиг ажил-орудулга талазы-биле кады ажилдажылга болур.

Тургужулга-биле каттай ону күү-рүмүнүң планынга база атты салган. Олдуңда Россия Федерациязының Тыва республиканың социал-экономика хөгжүлдешинге ужур-дузалыг ажилдажылганың талазы-биле шинчилер чорударынга Тывага дузалаар, чоннар аразының кады ажилдажылгазын сайзырадырынга, экономика талазы-биле болгаш эрге-башкарылга кадрларын белеткел, белеткээринге дуза көргүзүр кыл-көрдүнгөн.

Оон аңгыда дугуржулганың ажил-орудулгазында демниг өөредилге, шинчилел программалары,

инновациялыг төлевилелдер, аныяктар эгелээшкенин даап көрдүнгөн.

Дээди өөредилге чериниң талазындан Г.В. Плеханов аттыг РЭУ-нун ректору Виктор Гришин документке атты салган.

«Бо дээрге Тывага чогумчалыг болгаш чугула болуушкун-дур. Бистиң республиканың онзагай байдалы – бизнестин сайзыралынга, черле ниитизи-биле ажил-агый комп-лексинге бергедээшкенин тургузуп

турар оон рыногунун география, транспорт талазы-биле кызыгаарлыгында. Ол шаптараазыннар алып эртинмээн, экономика талазы-биле бедик мергелдиг, чаңгыс аай эвес шиитпирлерни дилеп шыдаар специ-алистер бистерге эргежок чугула. А «Плехановка» шак ындыг кадрларны белеткел шыдаар бедик алдар-аттыг өөредилге чери» – деп, Шолбан Кара-оол демдеглээн.

gov.tuva.ru

Чагаалар аразындан

ТОС КЛАСС СООНДА КАЙНААР...?

Өөредилге чылы дооступ турар, школачылар шылгалдаларны дужаап эгелээн. Чамдык башкылар 9 класс өөреникчилеринге: «Доозуккаш өскээр өөрениңер, багай өөренир улус школаже келбеңер» — деп сүмелеп турар. Ол шын бе?

Уругнуң 10, 11 класска өөренири дээрге оон шору өзүп, угааны сайзырап келген, эш-өөрү-биле найыралы быжыгып, бодун алдынып билер апарган үелери-дир деп бодаар мен. Ажил-агый тыылбас, улуг кижилер безин ажил тыппас-тыр. Кызылдың ортумак өөредилге черлеринде 9 класс соонда өөренип турар оолдар, уругларны көөрге, чаш хевээр, олар 1-2 чыл өөренигеш, оон ажилды кайыын тывар. Ындыг болганда, 10, 11 класска өөренип турганы дээр эвес бе?

Башкыларның мындыг чүүлүн чүге чугаалавас бис. Эки өөренир өөреникчини улам быжыг белет-кеп, өөредилге черинче дужаарынга чедир деткип, аажок кызар. А шала багай өөренир уругларны тоо-вас, кижип деп санава-даа. Мындыг таварылгалар школарда бары меге эвес-ле болгай. Моон-биле чүге демисешпес бис?

Ада-иелер база ажи-төлү-биле эки ажилдаар, оларны сургаар, оларның өөредилгезин эки кичээ-гейге алып болза эки.

Мария ТЮЛЮШ.

Шагаан-Арыг хоорай.

Чаңгыс аай күрүне шылгалдалары-2017

ТР-ниң өөредилге бол-ш эртем сайыдының ора-кчызы Елена Хардинова чаңгыс аай күрүне шылгал-даларына (ЧКШ) хамаа-ныштыр журналистерниң тырыгларына хары-ан.

Шылгалдаларның распи-сиз өскерлир бе?

2017 чылдың ЧКШ рас-писин төлевилел езугаар ын эгезинде шупту шко-лада аскан. Өөреникчилер, аялдар, ада-иелер болгаш тургалдыг кижилер оон таныжып алыр аргалыг ан. Албан езу-биле РФ-Өөредилге болгаш эртем-ады ЧКШ дужаар расписи январь 9-та бадылаан аш өскерилгелер турбас. Шылгалдаларның расписиниң Ф-тиң, ТР-ниң Өөредилге-ш эртем яамыларының, өөредилгениң шынарын өр институттун, өөредилге-риниң сайтыларын бил-п болур.

Бир эвес доозукчу чөптүг-агаан-биле озалдай бер-олза, шылгалдаже кирип-бе?

Чаңгыс аай доктааттыг-ан езугаар шылгал-даларын эртенгиниң 10 шакта-ар. Эртем аайы-биле оон

үргүлчүлээр шагы аңгы-аңгы. Бир эвес доозукчу кандыг-бир чылдагаан-биле шылгалдаларын эгелээр шагында озалдаан бол-за, аудиторияже кирер эргелиг. Озалдаан доозукчуга немелде үе бербес дээрзин айтып каайн. Бир эвес шылгалда соонда кел-ген болза, ол ынчан ону дужаары болдунмас.

– Шылгалдаже кирерде кан-дыг документ хережил?

– ЧКШ кирер кол документ – паспорт. Оон аңгыда кара-гель ручка херек, аргалыг бол-за ийини ап алыры күзенчиг. Доозукчунун ручказы биживейн баар таварылгада, организа-чылар шылгалдаларны эчизин-ге чедирери-биле ручканы ап бээр. Кадыкшылының байдалы азы медицина көргүзүлгелериниң түңнели-биле уругларга тускай эмнээшкенин негеттинип турар болза, оларның херек эм-таңын медицина пунктузунче дужаары көрдүнгөн.

– Доозукчу шылгалда үе-зинде чүнү кирип, кылып болбазыл? А чүнү болур...

– Шылгалда үезинде кандыг-даа харылзаа, фото, аудио де-риг-херексели, тайылбыр мате-риалдар, саазынга информация эрттирери хоруглуг. Оон аңгыда ниити ортумак өөредилгениң програм-мазын шиңгээдип алган

кижилерниң белеткелин хынал-да, хемчээл материалдарын (КИМ) саазынче дүжүрүп биживес, чугаалашпас, олуттарын, бот-боттарының аразынга ин-формация, херекселдер-биле солушпас, организа-чыларның чөпшээрели чокка шылгалда болуп турар пунктуга кылашавас, аудиториядан үнүп болбас.

Шылгалда үезинде доозук-чу бүрүзүнге доктаал езугаар чөпшээрээн немелде материал-дарны (метод, немелде литера-тура) шылгалда эрттирип турар пункт үлөп бээр. Математикаже – шугум, физикаже – шугум, программа кирбээн калькуля-тор, химия – программа кирбээн калькулятор, география шугум, транспорт, программа кирбээн калькулятор. Кадыкшылының байдалы-биле харык-шинээ кы-зыгаарлаттыг уругларга тус-кай техниктиг дериг-херекселди эрттирип болур. Шылгалдалар-же эрттирип, эрттирип болбас херекселдерниң даңзызын РФ-тиң Өөредилге болгаш эртем яамызының албан езу сайтызын-да салган.

– Кадыкшылының байдалы-биле шылгалдаларны төнчүзүнге чедир дужаап шыдаваан болза, чүнү кан-чаарыл?

– Шылгалда эрттирип турар пунктуда фельдшер, педиатр эмчи доктаамал ажилдап турар. Доозукчунун кадыкшының байдалы баксырай бээр бол-за, организа-чыга чугаалаан соонда, медицина пунктузун-га дарый эмчи дузазын че-дирер. Бир эвес доозукчунун кадыкшының байдалы чүгээртевес болза, шылгалдаларны чөптүг чылдагаан-биле эрте доозар дугайында актыны тургузар. Эмнелгеден шыңылга бижикти ол-ла хүн организа-чыларга дамчыдары чугула. Доозукчу курлавыр хүнде шылгалдаларын катап дужаар. Медицина

пунктулары херек эм-таң-биле хандырттыг. Онза байдал тургустунуп келзе, дүрген дуза чедирер станция автомашиналарын дарый чорударынга белең.

– Бир эвес шылгалдаларның түңнелдеринге чөпшээреш-пес болза, апелляцияны кай-наар, каш хонук дургузунда берип болурул?

– Доозукчу ЧКШ түңнелдери-биле чөпшээрешпейн, апелляция-ны 2 таварылгада ажылап болур.

Бирээде, шылгалда эртти-рип турар пунктуда түңнел аттестацияны хажыдышкын-нарын эскерген болза, ол-ла дораан күрүнениң шылгалда комиссиязының (ГЭК) кежи-гүнүнге дамчыдар. Оон соон-да ажылын дужааган соонда, штабка баргаш бодунун чөп-шээрешпейн турарының ду-гайында хомудалды кириер. Үш кижиден тургустунган ГЭК-тиң кежигүннери актыларны тургу-зар. Комиссия хажыдышкын-нар бар, чогуң илередири-биле видеожазыгы ГЭК чөрүлдээ чарар комиссияже дамчыдар. Олар 2 хонуктун дургузунда шиитпирни үндүрер. Бир эвес ха-жыдышкыннар илерээн болза, доозукчу шылгалдаларын катап дужаар эргелиг. Хажыдышкын-нар илереттинмээн болза, доо-зукчу апелляция берген үезинге чедир каш баллдыг турган бол-дур ажылының түңнелдери ол-ла хевээр артар.

Ийиде, доозукчу ЧКШ балл-дарының түңнелдери-биле танышкаш, чөпшээрешпейн баары. Апелляция бээр бетин-де ЧКШ федералдыг порталы дамчыштыр доозукчу бодунун паспортунун медээлерин кири бижээн соонда, бодунун ажи-лын парладып ап болур. Ажи-лын башкыларынга көргүзүп, сүмележи күзенчиг. Бир эвес школаның комиссиязы доо-зукчунун ажылында шын эвес са-наашкыннарны эскерген болза,

апелляцияны ТР-ниң Чөрүлдээ чарар комиссиязынче берип болур. Доозукчу баллдарның саннары-биле чөпшээрешпейн турар болза, ийи ажилчын хонук дургузунда апелляцияны бээр.

Апелляцияның түңнелдери аңгы-аңгы болурун сагынды-рып каалы. Баллдарның саны көвүдөп, эвээжел азы ол-ла деңгелинде артып каар.

– Шылгалдаларның эң эвээш баллдарының саны чечел?

– ЧКШ эртем бүрүзүнге эң эвээш баллдарның санын РФ-тиң Өөредилге болгаш эртем яамызы доктаадып тургускан. Орус дыл – 36, математика – 27, физика – 36, химия – 36, инфор-матика – 40, биология – 36, төөгү – 32, география – 37, общество-знание – 42, литература – 32, даштыкы дылдар – 22 баллдар-биле аттестат ап болур.

– Шылгалдаларның баш-тайгы баллдарның түңнел-дери кажан билдинерил?

– Июнь 14-те баллдарның бирги түңнелдери билдинип келир. Орус дыл биле математиканы хөй кижип дужаап турары-биле оон түңнелдерин 6-дан 10-нун хүнүнге, а шилип алган эртемнерниң түңнелдери 4-тен 6-ның хүнүнге чедир санап, үндүрер.

– Доозукчулар шылгал-даларының баллдарының түңнел кайыын билип алырыл?

– Шылгалдаларның түңнел-дерин доозукчу каш арга-биле билип ап болур. Бирээде, ЧКШ федералдыг порталыга доозукчу бодунун паспортунун медээлерин кири бижээш, амы-хууда арнын ажыдар. Ийиде, күрүне ачы-дуза чедирер пор-талынга бүрүткедип алгаш, ЧКШ түңнелдерин билип алырының дугайында билдиришкенин кири-рер. Үште, өөредилге черинден билип алыр.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнун тырттырган чуруу.

Чаптанчыглар мөөрейи

АЧЫЛЫГ – «ДЮЙМОВОЧКА»

Июнь 1 – Бүгү-делегейниң уруглар камгалалының хүнүн таварыштыр «Дюймовочка» деп чыл санында болуп турар уруглар мөөрейин хей-хөй чылдарда организастан эрттирип келген күш-ажылдың болгаш культураның хоочуну, Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы, Улусчу чогаадылга төвүнүн ажилдакчызы Зоя Доржуевна Монгуш-биле чугаалажыр аргалыг болдум.

– Зоя Доржуевна, «Дюймовочка» мөөрейниң төөгүзүнүн дугайын долчулай чугаалап бээр силер бе.

– Улусчу чогаадылга төвү 1996 чылда 5-6 харлыг кыс уруглар аразына «Мини-мисс» деп мөөрей организастан. Эң-не баштайгы ооң үндезилекчилери Надежда Таргын биле Саяна Сотта. Оон бээр-ле ол мөөрейни чыл санында эрттирери чаңчыл болу берген. Ук мөөрейге бичиинде киржип турган уругларның аразындан амгы үеде Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчылары апарган аныктар эвээш эвес. Олар ТР-ниң Культура яамызында, В.Ш. Көк-оол аттыг национал театрда дээш өске-даа албан черлеринде болгаш республиканың ол-бо кожуннарның культураның аңгы-аңгы адырларында ажилдап чоруурлар. 2015 чылда Чазак-чагырга черлеринден болгаш Культура яамызындан мөөрейге хамаарыштыр: «Бичии уругларга эштирде кедер идик-хеп кедиргеш, эвеген-чанагашка-ла сцена кырынга бараалгаары-биле улус-чон мурнунче үндүрүп турар» дээн чижектиг чугаалар дыңналып эгелээрге, ол-ла чылын мөөрейниң адын «Дюймовочка» кылдыр эде адаан. А херек

кырында бис уругларга, улуг «Даңгыналарда» ышкаш, эди-кежиниң көвей кезии көстүп турар идик-хеп кедирбейн турганывыс-ла шын. Мөөрейниң негелдеринге-даа ындыг дүрүмнер турбаан.

Амгы үеде кожуун-суурлар чергелиг мөөрейлер болуп каапкан. Ук мөөрейлерниң тиилекчилери – кожуун бүрүзүндөн чүгле бирги черге төлөптүг болган уруг республика чергелиг мөөрейге киржир. А Кызыл хоорайдан 4 уруг киржир, чүге дизе хоорайның чурттакчылары көвей боорга, ынчаар доктаадып алганывыс ол. Республика чергелиг мөөрейге чылдың-на ниитизи-биле 22 уруг киржип турар.

– Мөөрейниң сорулгалары болгаш доктааттынган негелделери база уругларның сагыыр ужурлуг дүрүмнери кандыгыл, Зоя Доржуевна?

– «Дюймовочканың» кол сорулгалары – уругларның уран талантызын деткири болгаш оларны уран чүүлге, спортка сундуктуруп өөредир.

5-6 харлыг уруглар киржир мөөрей дөрт аңгы хевирлиг.

Бир-ле дугаарында – таныштырылга. Бодун уран-чечен, онзагай кылдыр таныштыраары. Уругларның көвей кезии боттарын шүлүк одуруглары-биле таныштырып турарлар.

Ийде, киржикчи уруглар бодунун уран талантызын көргүзери: ырлап-шоорлап, танц-сам көргүзүп, шүлүктээр азы кандыг-ла бир хөгжүм херекселдеринге ойнаар дээш оон-даа өске оюн-көргүзүлгелерни бараалгадып болур.

Үш дугаарында уруглар спорттун бир хевирин көргүзөр. Халып, шурап, чок-ла болза сула шимчээшкннер кылыр. Спортчу оюн көргүзүлгелер оларга ада-иези-даа дузалажып болур.

Дөрт дугаар мөөрейде уруглар тыва идик-хеп, кезээки чараш платьелер кедип алгаш, жюри кезигүннериниң, көрүкчүлериң мурнунга боттарының алдынып билирин көргүзүп, аянын кылаштар.

– А кайы кожууннардан, суурлардан уруглар хей-биле киржип кээп турар?

– Республиканың шупту кожуннарындан уруглар чылдың-на киржип кээп турар. Ылаңгыя ыраккы Тере-Хөл, Тожу, Бай-Тайга болгаш Мөңгүн-Тайга кожуннарындан уруглар эң идепкейжи киржип турарлар. Эң-не онзагай аалчыларывыс – Уруглар бажыңнарында өскүс-чавыс уругларны чалап алгаш, халаска кириштирип турган бис. Оон аңгыда Кызыл хоорайның Уруглар садтарындан, уран чүүл школаларындан уруглар мөөрейге киржип келгеш, ырлап, самнап, чыгып келген чонга аян тудуп турарлар. Мөөрейниң киржикчилериниң чаңгызы-даа

холу куруг чанмас. Шаңналдыг чер албаан-даа чаштарның шуптузунга белек-селекти сөңнеп турар бис.

– Республика чергелиг мөөрейни эрттиреринге кымнар дузалажып, деткиччилеп турарыл?

– Бо мөөрейни эрттиреринге 1996 (ынчан эгелээн) чылдан бөгүнге чедир күрүнөден, Культура яамызының-даа талазындан кандыг-даа дузаламчы көрдүнмейн келген. Ынчангаш чүгле деткиччилерниң ачызы-биле эртип турар. Улусчу чогаадылга төвүнүн коллективи – боттарывыс, улусчу чогаадылга килдизиниң ажилдакчылары организастан эрттирип турар бис. Бирги мөөрейден эгелээш, Дээди Хуралдың депутаттары, хуу сайгарлыкчылар уругларны аажок деткип, алдын-мөңгүн сыргалар, билзектер, чадаг-тергелер, идик-хеп аймаа, ойнаа-рактар дээш өске-даа белек-селектерни сөңнеп, дыка-ла дузалажып келгеннер. Олар ам-даа дузалашпышаан. Оон аңгыда биске чылдың-на ТР-ниң Уруглар фондузу, «Шын» болгаш «Сылдысчыгаш» солуннарының «Алдын-Кушкаш» сетүүлүнүн редакциялары, Кызыл хоорайның ойнаарактар садыглары, хуу сайгарлыкчылар – «Зелло» база «Сластена» садының төлээлери дыка идепкейжи дузалажып, деткиччилеп турарлар. А бистер база оларны хомудатпайн, хүндүлел бижикир, диплом-грамоталарны тыпсып, буянның үүлө-херээ дээш мөгейип чоруур бис.

– Чээрби ажыг чылдар дугузунда организастан эрттирип келген мөөрейиңер уругларга кандыг-кандыг чаагай салдар чедирип турарын чугаалап бээр силер бе.

– Ийе... «Аът болу дан, кижиле болуру деп үлегер домак бис мөөрей бичии уруг талантызын ажыды боттарын улус-чо алдынып билир, ме болурунга, спортка лын оттуруп, сага омак, кижизиг боо тинеринге канчаар улуг салдарны чед Хөй чылдарда бич биле ажилдап чор иелерниң уруг-дары ылгазы азы бот-б аразында харылза кээр чүве. Чамдык уруун ошкап-чытта чажын өрүп, идик-хев кедирип, ажаанзыр мөөрей үезинде бо- Чамдыктарының тоо- рарын, уругларның бүгү-ле чүүлге четти халып турда безин ада-иелер-даа бар. Часпар үезинде ур кончуп, алгыжып-ке ада-иелер-даа бар. же-даа культура ажы-ры болзувусса, психо-каш, оларны эптеп-че чанмас чоор, ажы-т сагыш-сеткили хому Эптег-найыралдыг б-гай» — деп, чагып-с бергилээр бис. Оон-с бистерге ужуражып а келгеш, «Билишпей дыр бис. Ам дыка на-апардывыс» — деп че-илереди-даа турган-гаш «Дюймовочканы» найыралын быжыкты-буянның мөөрей» деп турар бис.

– Интервью бер дээш четтирдим, Зо-евна. Буянның ажыл-ч-хөгжүлдени болгаш киннерни күзедим.

АМЫ-ТЫННЫ КАМГАЛААНЫ ДЭЭШ ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ШАҢНАЛЫ

Россия Федерациязының Президентизиниң 2017 чылдың апрель 10-да үндүргөн айыткалы-биле сугга дүшкен кижилерниң амы-тынны камгалаан маадырлыг чоруу дээш Улуг-Хем кожунда Росгвардияның Тывада килдизиниң ведомстводан дашкаар камгалал килдизиниң ажилдакчызы, полицияның прапорщиги Евгений Куликовка бедик шаңналды тывыскан.

2015 чылдың декабрьның бир дүнезинде Улуг-Хем кожунун полиция килдизинге Хайыракан дааның артында, Енисейниң адыры черде кижилерлиг автомашина дош адаанче кирип бар чыдар деп медээ келген. Росгвардияның ажилдакчызы, полицияның прапорщиги Евгений Куликов болгаш Улуг-Хемниң полиция ажилдакчылары Эрес Манзырыкчы, Айдың Ховалыг дораан халап болган черже үнүпкеннер.

Шагдаалар хем кыдынга чоокшулап кел чорда, автомашинаның фара чырынга элеңейнип чоруп орап кижиле көзүлгөн. Идик-хеви бүрүнү-биле өл кижиле, чүгле чырыкты көрүп кааш, черже кээп дүшкен. Хамаа-тыны машина иштинче киригеш,

ооң хевин ужулгаш, шагдаалар боттарының тоннарын кедирипкеннер. Эрикке чоокшулап кээрге, база бир эр кижиле черде шимчевейн чыткан. Ону база-ла көдүргеш, машинаже чылыгары-биле кирип кааннар. Ол үеде хем талазындан херээжен кижиле үнү дыңналган. Куликов биле Манзырыкчы үн уунче чырыдып-тарга, уруг дош кырында соястап чоруп орган.

Эмеглежип тургаш, уругну база-ла шагдаалар чылыг черже кирип кааннар. Шынаа иштинде соталыг харылзаа чок, ынчалза-даа хем чанында бар болганы-биле Куликов шупту чогуур органнарга таварылга дугайында дыңнаткан. Дарый эжинче дол-гааш, балды-биле баг эккээрин дилээн. Ол үеде дош адаанче кирип бар чыдар автомашинаның кырында бир уруг арткан турган. Шагдаа ажилдакчыларын көрүп кааш, уруг девидеп, камгалаарын дилеп, ыглап-сыктап, шураар чыгы турсан. Куликов ону оожургадып, эжи Эрес Манзырыкчы-биле уругну канчап эрик кыдынче үндүрүп алырын сүмелешкен. Баг биле балды келгелекте, Куликов биле Манзырыкчы талдарны дүргени-биле ужургааш, шанак хевирлиг кылдыр калбартыр салгаш,

Манзырыкчы багның унун тудуп алырга, Куликов бодунун белинге багны шарааш, дош кыры-биле тал кырынга чыдып алгаш, үңгеп кирипкен. Чогуур черинге чедир үңгеп кээрге, Куликовтун адаанда дош шимчеп эгелээн. Багның унун машина кырында уругже октап, баг-биле белинден шалыпкын шарыттынып алырын ол дилээн. Мага-боду шылаан, соокка доңган холдары-биле уруг ийи-үш удаа октап турган багны тудуп чадап шаг болган. Бир эптег октаптарга, ам-на багны уруг тудуп шыдапкан. Уруг белин долгандыр багны быжыдыр шарып алырга, оожум сугже кирип, эрикке чоокшулаарын шагдаалар дилээн. Девидээн уруг сугже шурай берген. Ол үеде багны тыртып тургаш, Куликов уругну чоокшуладып эккелгеш, көдүргеш, эжи Манзырыкчы-биле эрик кыдынче үндүрүп келген. Ол үеде дүрген дуза чедирер эмчи бригадазы чедип келген.

Май 23-те бир чыл чартык бурунгаар болган Евгений Куликовтун маадырлыг чоруун үнелээн шаңнал эдилекчизин тып чедип келген. Россияның Президентизиниң «Хай-халаптан кижиниң амы-тынны камгалааны» дээш дээди шаңналын Рос-

Андрей Акулов, Евгений Куликов, Алексей Спирин.

гвардияның Тывада килдизинге байырлыг байдалга тывыскан.

Чыышка килдизин баштаар чери, Росгвардияның Тывада ведомстводан дашкаар камгалал чорудар килдизиниң ажилдакчылары, хоочуннар эвилелиниң төлээлери база Кызылдың № 11 школының өөреникчилери киришкен. Байырлыг хурал соонда Евгений Куликов бичии аалчылар-биле аңгы айтырыг-хары хевирлиг кичээлге олурушкан. Улуг-Хем кожунда Росгвар-

дияның Тывада салбыр ведомстводан дашкаар килдизиниң ажилдакчы полицияның прапорщиги Евгений Куликов 18 чыл иштинде шугумга ажилдааш, моонунда ийи удаа Шагаан-хоорайга болуп турган өрт чаңгыс чер-чурттугларын камгалаан.

Виктория Ай

Росгвардияның Тывада домстводан дашкаар камгалал килдизиниң референ

Тыва чогаалчыларның шуулганы

Май 26-да Тыва үндезин культу-
ра төвүгө Тываның чогаалчылар
эвилелиниң ээлчеглиг 19-ку съез-
дин болган. Шуулганга Тываның
эвилелиниң сураглыг чогаалчылары, аныяк-
тар, кожууннарда бижикчилер,
чечен чогаалга, уран чүүлге со-
нуургалдыг кижилер чыылган.
Төптүн фойезинде чечен чогаал
каттыжышкыннарының «Чаңгыс
инчүм — уянырым, тывадылым» деп
өлгөлгө аныяк чогаалчыларның
ажылдарын чыылган чон сонуур-
гал, танышкан.

Съездини В. Көк-оол аттыг национал
кум-шии театрының артистериниң
адылым, «Ыды болуп чораай-ла»
деп күүсеткени чараш ырылары-
е ажиткан.

Тываның чогаалчылар эвилелиниң
ады Чылгычы Ондар съездиниң
ажикчилеринге байыр чедиргеш,
чечен чогаалга чедишкыннери дээш
сияның чогаалчылар эвилелиниң
дүлел бижиктерин Инна Принцевага,
на Ондурге, Мария Күжүгетке, Эдуард
Иргитке, Игорь Иргитке база Шонча-
Мааты-оолга тывыскан. Ол ышкаш
аныяк чогаалчылар эвилелинче кирип
араныяк болгаш хоочун чогаалчылар-
ынзылгаларны байырлыг байдалга
ыскаан.

Тываның чогаалчылар эвилелин 2011
дан тура удурткан Тываның улустуң
алчызы Эдуард Байырович Мижит
е бо үеде удуртуп турар билдингир
не ажилдакчызы, драматург Чыл-
гы Чимит-Доржуевич Ондар кылып
уткан ажил-чорудулгазын чыылган-
га таныштырган.

Эдуард Байырович бодунуң ажил-
н үелеринде хей-ле аныяк чогаал-
ар тыттып келгенин онзагайлап дем-
тээн. Ооң ажилдаан чылдарында 34
Тываның, 2 кижии Россияның чогаал-
ар эвилелдеринче кирген, Тываның
туң чогаалчызы атты 3 кижии алган,
үр республика чергелиг мөөрейлерни
анизастан эрттирген. Ол ышкаш
пейлээн чогаалчыларга белек-селек-
тыр, чок болган черинге акша-хөреңги
ажылдарга киришкенин илеткээш,
сия биле Тываның демнежилгезиниң
чылдаанынга чогаалчылар аразынга
кирген мөөрей түңнел чок болганын
дап чугаалаан.

Чылгычы Чимит-Доржуевич Он-
дур чыл дургузунда ажилдаан
«Шын» солунда парлаанын
ланнарга дыңнаткан, Тываның
алчылар эвилелинге Чазак, күрүне
имчени көргүзөр деп турарын, ону
арывыс саададып турар бис дээр-
чугаалады. Эвилелдин баштаар
ниң кижигүннери 13 аңгы углан-
шкынныг хуралдарны эрттирген,
жуунче үнүүшкүннерни кылган.
Хем, Эрзин, Тес-Хем кожууннарже,
та чаа Мөңгүн-Тайгаже юбилейлээн

САГЫШ-СЕТКИЛИ ТУСКАЙ

Ленов Хертекке шынзылганы тыпсып турары.

чогаалчыларның чогаадыкчы болгаш
сактыжышкыннар кезээлерин эрттириш-
кен. Ниитизи-биле чогаалчылар эвиле-
линче 97 кижии кирген, Россияның — 28,
кижии ам кирер деп турарын чугаалады.

Дараазында бо ийи удуртукчунуң
кылып чоруткан ажилын үнелээн илет-
келдер эгелээн.

Тываның улустуң чогаалчызы Нико-
лай Куулар: «Сөөлгү үеде эвилелче хей
кежигүннер киргени онзагай. Ол база
эвилелдин даргазының кылган ажил-
ижи-дир. Бо даргаларның ажилын «эки»
деп үнелээр мен».

Лидия Иргит: «Мынча чылдар дургу-
зунда оран-сава чок-даа болза, акша-
шалың ап турар эвес, ажилын «тергин»
дээр мен. Хей-ниити ажилынга чүгле
тура-соруктуг, шынчы кижилер ажил-
даар болгай».

Март-оол Ховалыг: «Чогаалчылар
эвилелинге чаа кирген чогаалчы мен.
«Өзүмнер» бөлгүмүнүң бирээзи мен.
Чогаалдарны бижип тур мен, улус
шүгүмчүлээр боор чүве-дир. Эдуард
Байырович мени деткээн. Силерниң
ажылыңарны чүге үнелевес боор. Чо-
гаалчылар эвилелинге күрүнеден, Ча-
зактан деткимче чок деп көөр-дүр мен».

Орлан Дамба-Хуурак, Тываның Чазак
Баштыңының бирги чөвүлекчизи: «Төрзөн
дылывыс бисти чыып келген болгай.
Тываның чогаалчылар эвилели ында
ажылдап турар кижилерниң ачызында
туруп турар. Бо хүнге чедир бо ажилды
тудуп турар улус бо. Чогаалчыларның
сагыш-сеткили тускай, чүректен бижип
турар. Мээң чогаадыкчы ажилымны Э.Б.
Мижит үнелеп: «Сен бижип болзуңза
эки-дир» дээрге, дам-на хей-адым
көдүрлүп, бижип соруум киткээн. Чыл-
гычы Ондарның эвилелдерни каттыш-

тырып алгаш, ажилдаар деп турарынга
каттыжар мен. Эвилелдин ажилын «эки»
деп санап тур мен».

Александр Шокон, Сайлыкмаа Ком-
бу, Раиса Ховалыг, Нина Серенот дээш
өске-даа чогаалчылар эвилелдин ажи-
лын «эки» деп үнелеп, чылыг-чымчак
сөстөрү илереткеннер.

Чыылганнар ийи удуртукчунуң ажилын
шупту «эки» деп ажык бадылаашкын-биле
100 хуу үнелээннер.

Дараазында бир кол айтырыг —
чаа удуртукчуну (Чылгычы Чимит-
Доржуевич Чогаалчылар эвилелиниң
даргазының хүлээлгезин күүседип тур-
ган) база эвилелдин баштаар чериниң
кежигүннерин соңгууру болган. Мур-
нунда чылдарда баштаар чериниң
кежигүнүнге 12 кижии турган болза, бо
удаада 9 кижини соңгаан. Чогаалчылар
эвилелиниң даргазынга Чылгычы
Ондарны, эвилелдин баштаар черниң
кежигүннеринге Александр Шоконну,
Эдуард Мижитти, Николай Кууларны,
Артур Хертекти, Александр Ондарны,
Уран Донгакты, Сайлыкмаа Комбуну база
Нина Серенотту чаңгыс үн-биле ажык
бадылааннар.

Съездини чогаалчыларның санал-
оналдары-биле дооскан. Аңаа орус
дылга бижип чогаалчылар каяа пар-
ладып болур дугайында айтырыгга,
«Улуг-Хем» альманахтың чылда үнер
4 үндүрүлгезиниң бирээзи орус дылга
үнер дээрзин дыңнаткан. Ыры, шүлүк
бижип чогаалчы ажилдаар өрээл-биле
дузалаарын дилээрге, Чогаалчылар
эвилели боттары безин бо хүнге чедир
оран-сава чок ажилдап турар деп хары-
лаан. Олышкаш «Шын» солунга суббота
санында үнүп турар чогаал арнынга чаа
чогаалдарын хайырлаарын солуннуң кол
редактору Александр Шокон чогаалчы-
лардан дилээн.

Бо чылын 75 чылдап турар Чогаалчы-
лар эвилелиниң мурнунда салып алган
сорулгалары-ла хей — Чурукчулар, Чо-
гаалчылар, Композиторлар эвилелдери
демнежип алгаш, күрүнеден деткимче
программазын тургузуп алыры, чаа
шилдер, номнар, уруглар чогаалдарын
көвүдедири, тыва дылды, чогаалга аныяк-
тарның сонуггалын бедидер дээш оон-
даа хей. Чогаалчыларның шуулганынга,
шупту эвес-даа болза, изиг сеткили,
чүрээ-биле бердинген, тыва дылы, тыва
чогаалы, эвилелдин келир үези дээш
сагыш аарып чоруур кижилер келген
дээрзи билдингир. Юбилейлиг чылында
эвилелдин кижигүннеринге чогаадыкчы
чедишкыннерни, чаа-чаа солун чогаал-
дары-биле өөртүрүн күзеп каалы.

Алдынай СОЯН.

Авторнуң тырттырган
фото-чуруктары.

«Үстүү-Хүрээ-2017»

XVIII ДИРИГ ХӨГЖҮМ ФЕСТИВАЛЫ

2014 чылда дүжер часкан «Үстүү-
Хүрээ» дириг хөгжүм фестивалын
хевээр арттырар деп бодалын
Тыва ам база катап бадыткаан.
Бо хүнде бодунуң өмээржилгези-
биле фестивальды хүлээп алган
республиканың Чазак организакчы
комитеттин составын бадылап,
2017 чылда ону эрттирер хүннү то-
дараткан.

Телевизелди ниитизи-биле удуртуп
баштаар кылдыр Шолбан Кара-оол
социал айтырыглар талазы-биле ора-
лакчы дарга Шолбан Хопуяга дааскан.
Ынчалза-даа кол рольду фестивальдың
үндезилекчилери, бир-ле дугаар Игорь Ду-
луш — Тываның күрүне филармониязының
директору, билдингир рок-хөгжүмчү, ол
ышкаш ТР-ниң культура сайыды Алдар
Тамдын олар ойнаар. Фестивальды Рос-
сияда болгаш Тывада 2017 чылда чарлат-
тынганы экология болгаш аныяктарның
бот-идепкейиниң чылынга тураскаадып,
июль 14-тен 17-ге чедир эрттирер деп
шиитпирлээн. Эрттирер чери, ооң мурнун-
да ышкаш, Чадаана хоорай болур.

Игорь Дулуштуң чугаазы-биле, ооң мур-
нунда чылдарда ышкаш хөгжүмчүлдерден
300-тен эвээш эвес кижикчинин кээр
манап турар. Оларның чамдыызы чедип
келирин болгаш кижирин бадыткаан.
Тыва бөлүктөрдөн аңгыда, Москва,
Санкт-Петербург, Новосибирск, Красно-
ярск, Барнаул дээш Россияның өске-даа
регионнарының жанрлар талазы-биле
аңгы-аңгы угланышкыннарның — фьюжн
болгаш фолктан аар рок болгаш блюзка
chedir күүседир чогаадыкчы коллективте-
ри болгаш күүседикчилери кээр.

Фестивальдың албан езу сайтызын-
га боттарын таныштырып, оларның
чамдыызы «Үстүү-Хүрээ-2017» хемчегге
кижир чагыгларын херечилээн. Олар
дээрже Красноярскиниң «Hotelkaliband»
болгаш «Шынчы херексел» панк-бөлүү,
Москваның «Хаттың демдээ» рок бөлүү
дээш өскелер-даа. Фестивальдың
хедлайнерлериниң составынга ырак-
кы болгаш чоок даштыкы чурттарның
билдингир төлээлери база албан турар
дээрзин организакчылар шынзыдып
турар. Ооң мурнунда чылдарда ышкаш
«Үстүү-Хүрээниң» дириг хөгжүмүн көрүп
дыңнаары-биле, РФ-тиң регионнарындан
үш мундан эвээш эвес аалчылар келир.

«Үстүү-Хүрээ» фестивалды 1999 чыл-
дан эгелеп эрттирер эгелээн. Ол хиреде
ооң эрге-байдалы үр үеде албан хуузуңда
эвес турган, чүге дизе ону Игорь Дулуш
баштаан сорук киришкенин кижилер
организастан тургускан. Фестивальды
тургузуп эгелээн чылдагааннары —
«Үстүү-Хүрээ» буруңгу Будда хүрээзин
катап тургузарынга деткимче көргүзүп,
дузалаар күзели деп олар тайылбырлап
турар. Хүрээниң ады-биле фестиваль-
ды адаан, ооң кол сорулгазы — дириг
бүзүрелди деткиринге дириг хөгжүм.

Эгелээшкын сорулгазын чедип алган
— Будда хүрээзин катап тургузарының
телевизелинче кичээнгейни угланды-
рып, фестиваль чүгле Тывада эвес, бүгү
хөгжүмчү Россияда эң-не билдингир
болуушкун апарган. Кижилерниң өргүлү-
биле, оларның аразында төрзөн чери
Чадаана хоорай болур, РФ-тиң амгы
камгалап сайыды Сергей Шойгунуң,
деткимчези-биле 2012 чылга чедир хүрээ
туттунган. Фестивальдың организакчыла-
ры боттарының хүлээлгези күүсеттинген
деп санааш, ону эрттирерин соксадыр деп
шиитпирлээннер. Ынчангаш 2014 чылда
«Үстүү-Хүрээ» болбаан.

Шак ынчаар фестиваль доостур час-
кан. Ынчалза-даа ооң салым-чолунга
Тываның эрге-чагыргазы киришкен —
республиканың Баштыңы Шолбан Кара-
оол регионнуң эң-не билдингир бренди-
зи апарган чаңылды уламчылаар кылдыр
фестивальды тургускан хөгжүмчүлдер
каттыжышкынын кыйгырган.

ТР-ниң Чазакның парлалга албаны.

Чогаалчыларның санал-оналдарын берип турары.

Сактыышкыннар

Аваа Чигжитович Монгуш – партия, совет органнарның болгаш күш-ажылдың Тывада билдингир хоочуну, республика солуннарының идепкейлиг бирикчизи. Бир-ле редакцияга чедип келирге, эрткен-барган оруктарын, байлак арга-дуржулганын сактып, чонга таныштырарын дилээн бис. Ынчангаш солунуң бо үндүрүлгезинде оон материалын номчукчуларга бараалгаттывыс.

Малчын, тараачын өг-бүлөгө төрүттүнген мен. Угбам калчакка өшкүнүң сүдүн аякка сагаш, тутсуп бээрге, хойлар аразыңа ижип кылаштап тургаш, ам кээп оттуп келир мен. Дөрт-беш харлыг хире тургаш, угбам хой кадарар дээрге эдергеш туруптар турган мен.

Сүт-Хөлдүң Алды-Кызыл-Тайга бажының мээстери кадыр-берт, кышкы үеде аңаа чүгле идиктери дагалыг, быжыг даянгыштыг кижиле кылаштаар черлер-ле болгай. Элээди чораан чылдарымда ол мээстерге кыштады хой кадарар чораан мен. Хорум даштыг Кызыл-Тайга белинге буттарыңның тавангайлары тен кадалбас кылдыр мыйысталып калыр. Кызыл-даван хой кадарып чорааш, өзүп келдим.

Ачам тараачын кижиле. Тараа шөлүн дең-дески кылдыр сугтарар, сугну шалбааландыр чытырып болбас. Сугтарган черниң кыры куураып чорда, черни чарар. Андазын оруунга кызылдаван кылаштаарга, бут доңмас болза, ам тарааны чажар. Тарааның чайгы сугтадын шөлге суг четчири билек дораан чаяр. Тарааның бышканын тодарадырын, тараа бастырап шаңны белеткээрин, ону уургайлап шыгжаарын дээш, оон-даа ыңай та-

Эки кылган ажил...

ЭРТКЕН ҮЕМ ЭГЛИП КЕЛБЕС

берген мен. Ынчаар-ла ажилдап тургаш, 1965-1968 чылдарда областың совет-партия школазын дооскаш, улаштыр партияның дээди школазын бот-өөредилгем биле доозуп алган мен.

Төрзэн чуртум Сүт-Хөлге райплан даргалап турумда, район Совединиң депутадыңа соңгааш, райкууком секретарыңа бадылаан. 1961 чылда Сүт-Хөл районну дүжүргеш, «Сүт-Хөл» совхоз кылып каан. Мен аңаа совхозтуң профэвилел комитетиниң даргазы турдум. Ол-ла чылын Чөөн-Хемчик район Совединиң сессиязыңа райкууком секретарыңа соңгуттурдум. Удаанда мени райкуукомнуң даргазың ора-лакчызыңа депшиткен.

1964 чылда Барыин-Хемчикке райкууком даргазыңа ажилдап турумда, дараазыңа чылын Эрзин районунче чорудупту. Аңаа беш чыл райкууком дарга-лааш, чээрби чыл иштинде СЭКП райкомунуң бирги секретарыңа ажилдаан мен. Күш-ажылчы чылдарым колдуунда-ла аңаа эрткени ол. Ынчан Эрзиниң девискээрин Тес-Хемден чаргаш, аңгы тускай район кылдыр тургускан турганы ол.

Удуртулгандан ырак, хайгааралы кошак, ээнзиргей булуң турган болгаш, Эрзиниң тудуг-сууру турупкан, ажил-агыы сандаргай турган. Ындыг черге чаа кожуун тургузары дыка нарын болган. Күженишкениң ажилывыстың түннелинде чурттакчылыг суурларга уруглар садтары, эмнелге пунктулары, культура бажыңнары болгаш чуртталга бажыңнары немежил эгелзэн. Эрзин суурга аалчылар бажыңы, Культу-

ра бажыңы, автовокзал болгаш удуртулга ордузу немешкен. Садыг четкилери болгаш чуртталга бажыңнарың тудуу калбарган.

Удуртулга ажилыңың кол угланышкыны көдээ ажил-агы турган. Малчыннар турлагларыңа чуртталга бажыңнарын, үлегерлиг кажааларны тудуп, электри чырыын киригилзэн. Хойжу бригада бүрүзүңе кызыл-булуңуң, чунар-бажыңныг төптерни кылган.

Ол-ла чылдарда Эрзин районга шээр малдың баш саны тозан муң ажыг турган. Өдек-кыштаг, одар-белчири чедишпестеп турган үе-ле болгай. Сүт-бараан фермалары механизастаттыңан кызыл-булуңнарың, чунар-бажыңнарың. Саанчыларның ажилдаар, дыштанырыңа таарымчалыг байдалдарны тургускан бис.

«Ленин» колхозтуң Сарыг-Булуң, «Мөрен» колхозтуң Тал, «Чаа оруктуң» Тарлашкын-Аксы деп черлериниң сизген шөлдеринге суггарылганы организастан, мал чемнериниң курлавырын тургускан бис. Хову турлаглары чаартынып, механизаторларның ажилдап, чурттап, дыштанырыңа таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Мээң ажилдап турган чылдарымда Эрзиниң ажил-агылары малдың баш санын өстүрер, күрүңе мал продуктуларын садарының планныг сорулгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чыл бүрүде ажыр күүседип турган. Ол-ла чылдарда эрзинчилер социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, СЭКП Төп Комитетиниң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчири Кызыл тугу

болгаш акша шаңна удаа чаалап алганнар.

Ажилдап чораан чыда СЭКП обкомунуң ке-доктаамал Тыва АССР-ди Совединиң үшкү бешки, алдыгы чыгыш депутатыңа база беш чыгыштардан Дээди мандат комиссиязыңа чыгыш соңгуттурган мен.

«Тыва Республика» дарлыг ажилдакчызын кожуунуң хүндүлүгү деп хүндүлүг аттар тывыскан. Кылып чораттимниң көскү түңнел «Күш-ажылдың Кызыл Хүндүлелдин демдээ» нер болгаш «Шылгара» ажил» деп медаль санныг юбилейлиг байырлалдарда хөрээк тап чоруур.

Аныяамдан тура «Ленин» бижикчизи чораттимниң бодам Чаа-даа, чымыштыг ажил-ага меңээ үе бербээм. Хүндүлелге үңгеш, ийи тачечен чугаа, үш шүлүк чырыкче үндүрдүм. О Тыва Республиканың чыгыш эвилелиниң кежигү-лелин холга алган мен.

Ам 88 харлыг мен. Чымышым эвес, уругларым бичирген чуннар одуруунче кирип Улуг уруум Анисыя 67 Күш-ажыл болгаш социализм яамызының шылгара ажилдап чораан. Аляксей – курлавырда ковник, апрель айда 60 харлыг Юрий 55 харлыг, тренер-Чурттап эрткен чуртуурумга мындыг болуу.

Аваа Чигжит оглу МС

күш-ажыл

болгаш тылдың хире Кызыл

ПИОНЕР ВОЖАТЫЙЫНДАН ДИРЕКТОРГА ЧЕТКЕН

Сереңмаа Күжүгетовна Очур «Тыва Республика» өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг аттың эдилекчизи. Бодунуң күш-ажылчы базымын школа дооскаш, Аксы-Барлык ортумак школазыңа улуг пионер вожатыйлап эгелзэн. Оон соонда Хөндөлөң сес чыл школазыңа 6 чыл улаштыр улуг пионер вожатыйы болуп ажилдаан.

Ынчан эге класстарның өөреникчилери октябрытка кирер дээш кызып өөренир, «3» демдек безин ховар алыр. Октябрыттарның дүрүмнерин доктаадыр. Оларга пионерлер дузалажып, марштадыр, спортчу оюннар ойнадыр турганнар. Ынчангаш олар пионер тургаш-ла, вожатыйлар болуп ажилдап, удуртур ажилдарны шынчээди ап турганы ол.

Ортумак класстарга келгеш, ол-ла октябрыттар пионерге кирер дээш, оларның дүрүмнерин өөренип, чурумнуң болуп, кызып өөренирлер. Тускай политбөлүмнерге чурт иштиниң болгаш делегей байдалын комсомол кежигүннери таныштыра.

А пионерлер апаргаш, үстүкү класстарга комсомолга кирер дээш кызып өөренир, хөй-ниити ажилыңа киржилгези эки, политбили бедик болур ужурлуг. Оон соонда школаның комсомол бөлүүңе ышгадырлар.

Өөреникчилерин хөй кезини октябрыттар даргазыңа, звено, отряд, дружина совединиң даргазыңа, кежигүнүңе, комсомол даргазыңа ажилдаар турган. Комсомолчулар отрядтар вожатыйларыңа класс башкылары биле деңге ажилдаар турган.

Хөндөлөң школазының пионер организациязы Олег Кошевойнуң адын эдилеп турган. Совет Эвилелиниң маадырларының доңчу намдарын, маадырлыг чоруун пионер, комсомол кежигүнү бүрүзү эки билер турган.

Сереңмаа Күжүгетовна Очур пионер вожатыйлап турда, Хөндөлөң суурнуң кедээзинде тейлер аразыңа орту, делгем, чараш черни чон «Пионер одаа» деп адап турган. Ол одаг кысыр чер. Пионер организациязының төрүттүнген хүнү, май 19-туң байырлыг чыскаалыңа отряд бүрүзү шагдан тура белеткенип келир турган. Тускай ырылыг, девизтиг, рапорттуг, эң чараш

марштап билер. Отряд даргалары командылап өөредир, езулуг шеригжиткен марш деп болур. Өөредилге чылында эң эки шыларгаан активчи пионерлерни республика лагерлеринге халас дыштандыра. Вячеслав Соян, Шончалай Ооржак суглар Артеке безин халас дыштаныр ааскежиктиг болганнар. Дружина совединиң даргазыңа эң шыларгаан пионерлерни соңгуур. Оларга Хайынмаа Күжүгет, Ольга Монгуш дээш оон-даа өскелер хамааржыр.

Ол үениң пионерлериниң эң ынак шеригжиткен оюну «Зарница». Ону Май 9-та, Тиелге хүнүңде ойнаар. Эң эки октябрыттарны, пионерлерни, комсомолчуларны кижизидип чораан башкылар: Солумаа Соян, Чылбак Наадымовна, Кара-кыс Хомушкеевна, Ольга Эртинеевна Күжүгет болгаш оон-даа өскелер. Вожатый башкы болуп ажилдаван кижиле чок деп болур. Сереңмаа Күжүгетовна эге класстар башкызыңа, химия, биология башкылап, оон завучулап ажилдаан. Ону эки ажилдыг башкы дээш, школа директору кылдыр депшиткен.

Даанган ажилыңа кызымак, негелделиг, изиг күзедиг.

Хоочуннарның ажилы

Төрзэн чериниң сайзыралыңа үлүүн кириген. Ол үеде совхозтар директорлары, школа директорлары, албан организациялар даргалары бот-боттарын деткижер, дузалажыр, эки-бакты деңге үлежир чоок эш-өөр болурлар. Удаа-дараа партия райкомунга кады хуралдаар, арга-сүмени үлежир чораан. Хөндөлөң школазының эрги интернады 2 удуур өрээлдиг, онаалга кылыр аңгы өрээл чок, үениң негелдезинге таарышпас апарган. Ынчангаш школа директорунуң кызымаа-биле чаа хөй өрээлдерлиг интернат «Барлык» совхозтуң директору Дожулаа Хертекович депутаттың дорт киржилгези биле туттунган.

Башкы ол-ла дуржулганын ажилдап, Хөндөлөңге Дээди Совет депутады Алдын-оол Канзайга чагы кирип тургаш, эргижирзэн школаның орнунга спортзалдыг чаа школаны туттуралган. Ол үениң депутаттары малчын аалдарга, суурларга, школаларга чон-биле доктаамал ужуражып кээп турган.

С.К. Очур ажилдап чораан үезинде удаа-дараа билин бедидип, семинарларга, курстарга өөренип ап чораан. Красноярск хоорайның пединститудунга ортумак школалар директору болурунун курстарыңа өөренип алгаш, 1984 чылдан Дөң-Терезин

ортумак школазыңа дыда берген. Ында Аксы тургустунуп турар шагда, күжү-биле туткан школа баксырай бергенин ке-базала Дээди Совет де-тары, удуртуп-баштаар, лар-биле сүмележилп тур-240 өөреникчи чаңгыс э-өөренир школаны бир че-тинде туттуруп каан.

Шак ынчалдыр кызыл-дапчорааш, Тыва Республи-Чазанга үнеледип, Тыва баштайгы Президентизи Ш-оол Дизижинович Оорж-холундан Хүндүлел биж-«Алдарлыг башкы» деп алган.

Сереңмаа Күжүгетовна сияже үңгеш-даа, анаа баан. Суурнуң хоочун чөвүлелиниң даргазыңа а-даан. Чединмес хөй ажы-те-өг-бүлелерге, өскүс-ча-ажы-төлге дузалажып ба-Хөндөлөң школазының ба-лалдарыңа, класс шактар-чагы сөзүн берип, эрткен октябрыт, пионер, комсом-өөреникчилериниң кандыг-раанын сонугадып бээр. А-үеде хоочун башкы хууда ма-малдап, кожуун наадым-«Эки малчын» деп шаңна-мактадып чоруур.

О. КҮЖҮГЕТ

Барыин-Хемчик ко-Хөндөлөң

81-ГИ ТЕАТР СЕЗОНУ ХАГДЫНГАН

2016-2017 театр сезонунда В.Ш. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрның чогадыкчы коллективи "дүжүттү" ажилдаан. Ээлчеглиг театр ажыдышыкынын Эдуард Мижиттин «Көк дээрниң оглу» деп шиизи-биле ажиткан (режиссеру Алексей Ооржак), а ноябрь айда грузин драматург Авксентий Цагарелинин «Ханума» деп шиизи салдырган (режиссеру Алексей Ооржак). 2017 чылдың март айда Татьяна Мулерниң «Артып каар мен» деп шиизин режиссер Марина Идам тургускан. А март айның төнчүзүнде Александр Даржайның «Чадаган» деп шүлүглелин аныяк режиссер Сайдаш Монгуш хөгжүмнүг шии кылдыр тургускан.

Май айның төнчүзүнде, 81-ги театр сезону адалталып турда, Борис Васильевтин «Кымны

силер, кырганнар?» деп тоожу-зун режиссер Алексей Ооржак «Кымны силер?» деп ат-биле

"Кымны силер?" деп шииден көргүзүг.

шии кылдыр тургускаш, май 27-ниң хүнүнде тыва театрның сценазынга бараалгаткан.

Шии эгелээр бетинде Национал театрның директору Станислав Ириль май айда 85 харлаан оюн эрттирген өгбө, театр уран чүүлүнүң хоочуну, Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы Дадар Хертекович Намчылга байыр чедирип, хөй-хөй чылдарда театрга бараан болуп чорааны дээш мөгейип, белек-селзэн сөңнээш, бүгү коллективтин мурнундан чылыг-чымчак сөстөр-биле быжыг кадыкшылды, узун назынны болгаш аас-кежик күззүн хүндүлөп бижикти номчааш, ты-выскан соонда, шии-даа эгелзэн.

...Көдээ суурда чурттап турар акшый берген ирейниң кады кыраан өөнүң ишти кызыл дустай бээрге, ирей кадайының чагы-биле, каш чыл бурунгаар чок болган оглунуң кадайы — хоорайда кенни биле уйнуу Славаның чанынга баар. Ол хоорайга кээрге, керни уруг арай доңгун-даа болза, ашакты уткуп-хүлээп алгаш, удатпаанда боду

Театрның хоочуну Д.Х. Намчылга байыр чедирип.

соңгу чүкче ажылдап чоруптар. Ийи-үш ай эрткенде, авазы Славаны чанынче аппаарга, ирей көңүс чааскаан арткаш, кода-хоорайга улчуп тояп, булуңнар кезип чорааш, база-ла боду хире назылыг ашакка таваржы бээр. Олар өңүктөжип, эжишкилер апаар. Көдээден келген ашактың эжиниң уйнуу уруг улгадып, өгленир назы чеде бергеш, кырган-ачазындан түвексинип, оозун, боду билбейн, аартыктаар апарганын кырган-ача эскерип кааш, аажок хомудаар.

Ийи кырган ынчаар-ла муңгарап олурда, эрткен-дүшкен аныяктар, улус чон: «Кымны

силер, кырганнар?» — рарга, оларның бирээ нны-даа эвес, кымга-чок болган улус-тур би харыы бээрге, өскези мээни, а мен сеңи ме бот-боттарывыска хе — дээш эжин куужакта ол үеде оларны хоора ирейниң уйнуу биле дилеп халчып тургаш, сөөлүнде тып аарлар. Чаа шиини көрүкчү нуургал-биле хүлээп 81-ги театр сезону «Кимны силер?» деп шии-биле хагдынган.

Эр

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Министерство культуры Республики Тыва объявляет конкурсы на замещение вакантных должностей государственной гражданской службы Республики Тыва в Министерстве культуры Республики Тыва и по формированию кадрового резерва на должности государственной гражданской службы Республики Тыва в Министерстве культуры Республики Тыва:

1. На замещение вакантных должностей:
 - консультанта отдела профессионально-го искусства и образования
 - Требования, предъявляемые к претенденту на замещение данной должности:
 - высшее профессиональное образование по направлениям: «Экономика и управление», «Культуроведение и социокультурные проекты», «Искусствоведение», «Музыкальное искусство»;
 - стаж государственной службы на старших должностях или стаж работы по специальности не менее двух лет.
 - консультанта отдела организационного, документационного обеспечения и контроля.
 - Требования, предъявляемые к претенденту на замещение этой должности:
 - высшее профессиональное образование по направлениям «Экономика и управление», «Культуроведение и социокультурные проекты», «Документоведение и архивоведение»;
 - стаж государственной службы на старших

должностях или стаж работы по специальности не менее двух лет.

2. По формированию кадрового резерва на должности государственной гражданской службы Республики Тыва в Министерстве культуры Республики Тыва в соответствии структуры, утвержденной постановлением Правительства Республики Тыва № 151 от 06.04.2017 г.

Место, время и срок приема документов: документы принимаются в течение 21 дня со дня опубликования объявления до 19 июня 2017 г. (включительно) по адресу: 667000, Республика Тыва, г. Кызыл, ул. Щетинкина-Кравченко, 46 3 этаж, каб. 304 в рабочие дни с 09 час. 00 мин. до 18 час. 00 мин. (обеденный перерыв с 13.00 до 14.00), кроме выходных и праздничных дней, или по электронной почте tuvaculture@mail.ru

Более подробная информация о проведении конкурсов размещена на официальном сайте Министерства культуры Республики Тыва — www.tuvaculture.ru

ЧАЛАЛГА

2017 чылдың июнь 2-де ыдыктыг Бай-Тайгавысты Оваазының дагылгазы болуп эртерин дыңнатпышаан, Бай кожуунуң чону, удуртулгазы, «Хаан-Тайгавыстың» дагылгазы, бүгү Тываның эр хиндиктиг чону-биле бир деңге, чону хей-аадын көдүрүп, сүлдө-сүзүүн бедидип, ниитилелге чыгып чорукту, чаңгыс аай демин чедип алып сорулгалыг Сүлүктүкел-биле чаладывыс.

ЫДЫКТЫГ БАЙ-ТАЙГАВЫСТЫҢ УЛУГ ОВААЗЫНЫҢ ДАГЫЛГАЗЫНЫҢ ҮЕЗИНДЕ БОЛУП ЭРТЕР ХЕМЧЕГ

Тайга кырынга болуп эртер хемчеглер:

07.00 шакка чедир Бай-Тайганың уруг Оваазынга чедип ала
07.00 — 07.15 Дагылганың ажыдышыкы;
07.15 — 09.00 Бүгү Тываның «Таңды саңы» деп номунуң ном
10.00 — 11.30 Тайга кырындан бадары;

«Тейлерге» болуп эртер хемчеглер:

12.00 — 12.15 Хемчеглерниң байырлыг ажыдышыкы;
12.15 — 13.00 Сценажыткан көргүзүг, концерт;
13.00 — 13.30 «Таңды кежи» деп номунуң номналы;
14.00 — Ча адар мөөрейниң эгелээри.
15.00 — Тыва хуреш маргылдазы эгелээр.

Государственное унитарное предприятие
ПРОЕКТНО-СМЕТНОЕ БЮРО ЖКО

Переехали на новый адрес г.Кызыл,
Красноармейская, 100, 4 этаж, кабинеты 12, 20

- Жилые дома, коттеджи; Раб.тел.: 2-32-59;
- Кыштаг для чабанских стоянок; 3-20-64 факс: (392-20-64)
- Градостроительный план земельного участка; 2-32-59
- Перепланировка и реконструкция домов и квартир. сот.: 8-923-265-1000

guppsbrt@mail.ru

Өл ааржы (божа)
хүлээп ап тур бис.
Харылзажыр тел:
8-923-385-4535.

Организации
требуется бригада
каменщиков.
8905-920-4101.

Спальный мешок
"КОЧЕВНИК"
из 100% верблюжьей шерсти
Цена в розницу - 3500 руб.
оптом - 2900 руб.
Произведено в Монголии.
Адреса в городах России
+7-913-343-6677 www.kochevnik.tuva.ru
vk.com/spalnye_meshki

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Кызыл кожуунуң Кара-Хаак ортумак школазын 2011 чылда дооскан Чайынды Сылдыс-овна МОНГУШТУҢ адынга тывыскан аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

солунуң сайтызы: shyn.ru

электроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 15196 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 503

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харыл-
за яамызы.
Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35,
Кол редакторунуң оралакчызы — 2-17-91,
Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69, тел.факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагбы) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. С.Ө. Ооржак),
Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш,
корр. С.А. Даргын-оол),
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эргеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94,
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян,
корр. Э.Н. Кол),
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак),
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак,
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык,
Нийти телефон — 2-30-69. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр.счёт № 301018105000000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики
Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албанның Тыва Респуб-
лика талазы-биле эргелели «Шын»
солуну 2012 чылдың декабрь 3-те
бүрүткээн. Херчилелдин дугаары — ПИ
№ ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаан
(Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарны
торларының бодалдары редакцияның турук-
дүүшпейн барып болур. Айыттыг санны бар
өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш автор
боттары харылаар.

Чагылдыг индекс: хуу кижилерге — 11530,
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 3 парлаар өмө.
Номерни парлагаш дужааганы
график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00